DE SOCRATE,

QUI EST

IN ATTICORUM ANTIQUA COMOEDIA, DISPUTATIO.

SCRIPSIT

JOH. PETERS, PHIL. DR.

Quum abhinc undecim annos de judicio illo, quod Aristophanes in Ranis de tribus Graecae tragoediae principibus fert, ita quaerere instituissem, ut, quam vim et comoediae antiquae ratio ac natura et rei publicae conditio in judicium illud exercuissent et quatenus Aristophanes cum aequalium judicio conspiraret vel dissentiret, paullo uberius explanare studerem 1), fieri non potuit, quin etiam Socratis Aristophanei, qui haud parvi momenti est ad Ranarum fabulae indolem atque naturam recte intelligendam, identidem rationem haberem. Quamobrem etiam nunc oblata scribendi occasione ad illa studia diu intermissa redire placet, utque olim in Euripidem potissimum poëtarum comicorum inquisivi, sic nunc de Socrate accuratius quaeram. Quem philosophiae tamquam parentem quum alii illorum temporum comici, tum inprimis Aristophanes fabula illa, quae inscribitur *Νεφέλαι*, exagitavit atque perstrinxit. Quid igitur mirum, quod de omnibus Aristophanis fabulis haec una maxime summorum virorum industriam ingeniumque exercuit? Fuerunt, qui fabellis commenticiis, quae apud veteres Graecos explicatores extant, parum diffisi Aristophani sordidissimas, quibus ad Socratem vehementissime ridendum inductus esset, causas subjicerent, alii Socratis persona longe alios homines rideri rati Socratem ipsum e Nubibus tollere voluerunt, alii in Socratem crudelissime saevientes, quomodo omnia opprobria ab Aristophane in philosophum summum jacta in Socratem quadrarent, subtilius quam verius demonstrare suum esse existimaverunt; perpauci tantum id ex antiquae comœdiae natura atque indole explicare conati sunt. Quo factum est, ut plerique rationem mancam quodammodo atque curtam vel de Socrate vel de Aristophane judicandi sequerentur neque, quod ad hanc rem attinet, a comico, qui quidem suo jure res non ab omni parte ponderat, ita multum differrent. Quamobrem hac scribendi opportunitate sic utamur, ut primum doctissimorum hominum sententias singulas aut certe praecipuas enumeremus, deinde vero quidnam nobis de hac re non solum difficillima, verum etiam gravissima statuendum esse videatur, paullo accuratius exponamus.

Equidem nugas illas levissimas Aeliani, qui Aristophanem ab Anyto et Meleto corruptum Nubes scripsisse ementitur 2), non magis moror, quam fabellas illas veterum interpretum, e quibus unus, qui Nubes in quemvis philosophum fraudulentum vanisque studiis deditum (*κατὰ παντὸς φιλοσόφου μεταρσιολέσχου καὶ ψευδοτύφου* 3)

1) Aristophanis judicium de summis suae aetatis tragicis. Monast. 1858.
2) Aelian. Varr. Hist. II, 12. Diog. Laert. II, 38. 3) cf. Argum. IV. Ran.

scriptas esse contendit, non somniare videtur. Neque Wielandius 1) et Wiggersius 2), qui originem Nubium fabulae a maledicendi quadam lascivia Aristophanis et malitia nescio qua repetendam esse censent, quidquam omnino dixisse putandi sunt, quamquam ad eorum sententiam nuperrime etiam Landsbergius 3) accessit, qui Aristophanem, quod Socrates scurras, sanniones, aleatores gravissime reprehendisset, exacerbatum Nubes ulciscendi causa scripsisse sibi persuasit, qua sententia nihil Aristophane indignius fingi potest. Fr. A. Wolfius 4) autem aliam quidem viam init, sed qua difficultatibus minime expediamur. Statuit enim, fabulam Nubium in Socratem quidem scriptam esse, minime autem eum Socratem, quem ex Platone et Xenophonte noscamus, qui investiget animos hominum eosque virtutis amantes reddere studeat, a comico rideri, sed Socratem physicum, qui eo tempore, quo Nubes fabula data sit, certis philosophorum disciplinis maximeque physicis tanto studio deditus fuerit, ut inania multa scrutaretur et alios ad res physicas explorandas excitaret. At dubitari nequit, quin Socrates Ol. LXXXIX a. 1, quo anno haec fabula acta est, a physicorum doctrina, a qua juvenis fortasse non omnino abhorrebat, se abdicaverit et jam auctor novae tamquam disciplinae fuerit 5). Magis etiam, quam Wolfius, ab Aristophanis partibus stant Henningsius atque Roettscherus, quorum uterque disciplinae Hegelianae addictus est. Contendunt enim, Socratem in Nubibus plane talem induci, qualis fuerit reapse justasque eum poëtae comico poenas dedisse, quod eandem sentiendi et agendi rationem subjectivam, ut philosophorum more loquar, atque sophistae secutus sit, adjiciunt, haud magnum discrimen inter Socratem et sophistas intercedere 6). Cui sententiae patrocinatur etiam Forchhammerus, qui Socratem majoribus sane quam Aristophanes et ii, qui philosophum capitis arcessiverunt 7), opprobriis et criminibus cumulat. Jam vero fuerunt, qui existimarent, non Socratem rideri in Nubibus, verum sophistas, quibus comicus deformem jocularemque Socratis personam imposuisset, quam sententiam quum jam olim Lessingius professus esset, Reisigius 8) assensione sua comprobavit, qui quidem magis discipulos quosdam Socratis et familiares, omnium maxime vero Euripidem perstringi, quam Socratem ipsum, statuit, quasi Aristophani non satis fuisset Euripidem in Autolyco, Erechtheo, Polyido, Phoenissis, Acharnensibus, Thesmophoriazusis, Pace maximeque Ranis fabula palam ridere. Etiam G. Hermannus Aristophanem familiaritate potissimum illa, quae inter Socratem et Euripidem intercessisset, permotum Socratem et praecepta ejus disserendique rationem risisse, ut et Socratem et si quis alius mores juventutis simili corruptela depravaret, poena dignos esse ostenderet, aliis persuadere studet 9).

1) Att. Museum P. II, p. 12, III, 82, 98.
2) Wiggers, Socrates als Mensch, als Bürger und als Philosoph, pag. 112.
3) Ueber den Socrates in den Wolken (Philologus VIII, p. 94 seqq.).
4) Vorrede zu den Wolken, pag. 14 al.
5) cf. Plat. Apol. c. 3 seqq.
6) cf. Roettscher, Aristoph. und sein Zeitalter, p. 247, 309, 317.
7) cf. Forchhammer, Socrates und die Athener oder die Gesetzlichen und der Revolutionär, p. 24, 40.
8) Praefat. ad Nub.
9) Praefat. ad Nub. p. XXX, XXXV.

Aliam viam rationis Nubium perspiciendae aperuit Welckerus 1). Qui quum exposuisset, Aristophanem non cum Socrate ipso, sed cum causa, cujus patronus existeret, dissidere, Suevernius 2) ejus vestigiis insistens comicum Nubibus fabula novam juventutis educandae et artibus sophistarum instituendae rationem, quae cum ratione rei publicae gerendae plane immutata arctissime cohaereret ideoque jam Daetalensibus fabula acerbissime reprehensa esset, ridere voluisse arbitratus est, quo fit, ut Phidippidem in Alcibiadem, in illum Periclem Strepsiadem istum convertere non dubitet. Poëtam id egisse, ut juventutis corruptelae causas explanaret C. Fr. Hermannus 3) et Rankius 4) affirmant, Teuffelius vero comicum Socratis persona usum esse, ut disciplinam sophisticam rideret, docere studet 5). Singularis sententia est Fritzschii, viri doctissimi et de Aristophane optime meriti; qui quum putaret, Aristophanem odio incensum fuisse in Socratem, ut in amicum Chaerophontis, Euripidis laudatorem, maximeque praeceptorem Alcibiadis, Critiae, Theramenis, comicum Ol. LXXXIX a. 1. archonte Isarcho Nubes composuisse priores contendit, qua fabula nebulones istos Dionysiis exagitaret, neque illas quidem Nubes, quas a posterioribus omnino diversas fuisse statuit, in Socratem scriptas esse, sed tantummodo in eos, quos diximus Socraticos; quum vero ea fabula tantopere displicuisset, ut Aristophani non modo Cratinus, senex confectus, sed etiam Amipsias, frigidus poëta, ab judicibus anteponeretur, hanc tantam plagam in magno hominum conventu acceptam moleste passum Aristophanem alias Nubes docendi consilium cepisse, quibus veterem ignominiam exstingueret; interim comici cum Socrate inimicitias crevisse, quare comicum quinque circiter annis post Nubes plane alias, quae ad hanc aetatem pervenissent, scripsisse, quibus non jam perditos quosdam adolescentes perstringeret, sed ipsum magistrum acriter accusaret diceretque Socratem sophistam esse, pecunia discipulos fraudare, leges violare, patrios deos contemnere, juvenes corrumpere; postea autem quum intellexisset, quantam injuriam optimo viro illaturus fuisset, intercedentibus utriusque amicis, poëtam cum Socrate reconciliatum hanc fabulam non solum docuisse, sed ne absolvisse quidem 6). Qua ratione originis Nubium interpretandae haud scio an Fritzschius, ut Aristophanem ab injuriis adversariorum defendat, comicum pejus tractet, quam adversarii ejus. Atque tantum abest, ut Aristophanes Socratem in prioribus Nubibus minus cavilletur, quam in posterioribus, ut in his multo mitius in philosophum consuluisse putandus sit; Fritzschius enim, quae ratio intercedat inter priores Nubes et posteriores parum recte dijudicare videtur, id quod postea me probaturum esse confido.

Jam vides, in quam varias ac diversas sententias viri doctissimi discedant, quod ad Nubium rationem atque indolem attinet. Quid igitur de hac re statuendum est? Equidem non dubito contendere, Aristophanem Nubes in Socratem ipsum scripsisse; adjicio poëtam licentia comicis concessa in Socratem eodem jure usum esse, quo

1) cf. Welcker: Arist. Nub. (interpr. Germ. I.) p. 190, 194, 213.
2) Suevern, Arist. Wolken, p. 22, 30, 68.
3) C. Fr. Hermann de Arist. Nub. in Jahn. Annal. Suppl. II, f. 3 a 1833, p. 46.
4) Ranke, Arist. vita, p. 427 seqq.
5) Die Wolken des Aristophanes. Erkl. v. Teuffel, p. 8.
6) cf. Fr. V. Fritzsche: Quaest. Arist. p. 105, 107, 120, 153.

ipse in Cleonem Equites fabulam, Ranas in Euripidem, in Athenienses litigiosos et judicandi cupidos Vespas, Eupolis Maricantem in Hyperbolum scripsit. Commoveor, ut ita judicem, primum indole atque natura antiquae comœdiae, tum persona Socratis ipsa, qua in Nubibus utitur, denique ratione, quae intercedit inter Nubes priores et posteriores. Quamobrem, ne de Socrate comicorum perperam judicemus, comoediae naturam mente animoque lustremus.

Comici est vitam humanam ejusque vitia ita imitando effingere atque exprimere, ut, qui spectatum venerunt, ea re delectentur. Quamobrem comicus aut tales res spectatoribus proponat necesse est, quae jam per se speciem praebeant ridiculam, aut res, quas inducit, ita sunt depravandae et ad ridiculum vertendae, ut hac depravatione jocus risusque moveatur et actio praeter opinionem mira fiat. Tantum igitur abest, ut comicus ea, quae inducit in scenam, ex omnibus partibus juste et aeque consideret atque ponderet, ut omnes res, quas acturus est, ad ludibrium vertat et per superlationem mirifice adaugeat et exaggeret. Naturam igitur rerum quasi mancam et curtam spectatoribus proponit, neque illa, quae ludit, argumentis ex philosophia petitis probat, id quod ab omni genere poësis, quae res non abstractas, ut philosophorum verbis utar, sed tamquam concretas inducit, alienum est. Ex tota enim indole fabulae, quo jure comicus res ita agat, ut eas proponit, perspicitur.

Res igitur, ut jam antiqui statuerunt, maxime eo fiunt comicae, quod, quae ad animum mentemque pertinent, ea sensibus quodammodo subjiciuntur. Itaque poëta comicus omnia, quae sunt animi menteque intelleguntur, ita detorquet, ut sub oculos spectatorum subjiciantur ab iisque quasi manu prehendantur 1). Cum igitur comicus unam potissimum cujusque rei, quam agit, rationem ostendat, alias illius rei rationes parum respiciat, non est mirum, quod omnia, quae comicus docet, nisi ex una parte non sunt vera fideque digna; neque comicus id agit, ut sibi in omnibus rebus fides habeatur. Ut res humanas depravando imitatur, sic ei etiam personarum, quas in scenam inducit, imagine detorta ac depravata opus est. Quare personas, quae partes agunt, non modo distortione et depravatione corporis ac deformi motu ridiculas lascivia jocorum ridentium circulis proponit, sed etiam mores vitamque personarum partes agentium ex natura atque indole comoediae fingit. Quamobrem comici singula vitia personarum per superlationem quandam valde augent et exaggerant omniaque ad illa vitia referunt, ut personae illae comicae ridiculaeque fiant. Patet igitur, comicum personas singulasque vitae conditiones suo jure mirum in modum detorquere.

Omnia, quae de natura comoediae exposuimus, etiam ad Atticorum antiquam comœdiam pertinent. Quae quum licentiae eos, qui pompam Bacchi agentibus obvii erant, illudendi originem deberet, ipsos cives in personas comicas convertere coepit. Jam vero quum Periclis aetate, qua comoedia Cratino comicorum principe florere

---

1) Optime Plato naturam comoediae perspexit, qui in Symposio Aristophani fabulam illam jocosam de rotundis hominibus, qui, quum Juppiter singulos in binos dissecuisset, iterum in unum quasi corpus coalescere studerent, facete tribuit, ut comicus suo more vim amoris talem esse significaret, quae efficeret, ut homines, qui incredibili quadam vi ad se invicem raperentur, inter se conjungerent. cf. Plat. Symp. c. 16—20. Susemihl: Ueber die Compos. des Platon. Gastmahls, Philol. VI, p. 196 seqq. Deinhardt: Ueber d. Inhalt u. Zusammenhang von Platons Symp. p. 10, 11. Bromb. 1865.

coepit, res publicae Atheniensibus maxime essent curae et conditio litterarum vitaque privata cum republica arctissime cohaererent, fieri non potuit, quin comoedia maxime ad rempublicam spectaret et nobilissimi comici, qui sunt Cratinus, Eupolis, Aristophanes, Hermippus, Crates, Teleclides, Pherecrates al. omnia fere ad rempublicam referrent. Ut igitur comoedia Romana, novam comoediam Atticam secuta, certas quasdam et definitas personas, quarum vitia ad cacumen quasi elata sunt, veluti parasitos, servos voraces, pappos simplices, milites gloriosos, leves juvenes, meretrices sibi comparavit, sic comici veteres eos homines, qui in civitate summa auctoritate usi sunt, in personas comicas ludibriaque verterunt. Jam quum eo tempore tota reipublicae administrandae ratio, conditio litterarum, educatio juventutis mutarentur neque tamen multitudo mutata rerum conditione confestim assuefieri posset, comici, qui opinionem judiciumque publicum pronuntiare putandi sunt, omnibus novis rebus vehementissime repugnabant et morum majorum (*τῶν Μαραθωνομαχῶν*) erant laudatores 1). Quamombrem non solum pravi duces populi et harioli ac fatidici a comicis vehementissime exagitantur, sed etiam omnes, qui a moribus multitudinis aversi in aliquo vitae publicae et privatae genere novis rebus favebant, quo factum est, ut etiam ii, qui in poësi et arte musica novam rationem sequerentur, comicis poenas darent gravissimas. Causam autem omnium rerum novarum comici a philosophis, qui sophistae appellari solebant, suo jure repetebant; qui quum artem rhetoricam et dialecticam docerent, de rebus physicis et divinis, de ratione civili et privata dissererent, denique omnibus fere litterarum generibus operam navarent, in totam reipublicae et vitae privatae conditionem paullatim mutandam magnam vim exercuerunt 2). Neque vero fieri potuit, quin ea studia nova, quae rationi agendi ac sentiendi a majoribus traditae omnino contraria erant eamque evertebant, multitudini invisa essent. Quid? quod Anaxagoras, quem Pericles et prudentissimus quisque libentissime de rebus naturae obscuritate involutis disserentem audiebant, vix supplicium effugit et Athenis abire coactus est? 3) Quum igitur comici opinionem vulgi pronuntient neque ipsi curent, quid veri in praeceptis ac doctrina philosophorum insit, mirum non est, quod philosophi comicis aptae, quae rideantur, personae sunt. Noli tamen putare comicos id egisse, ut, quae singuli philosophi praeciperent ac docerent, accuratius cognoscerent, quum eorum esset praecepta philosophorum, quae in pejus detorta in ore vulgi erant, ridere. Quid discriminis sit inter verum philosophum et sophistam ignorant. In numero igitur sophistarum habent omnes, qui novas artes, quibus juventus informetur, docent vel a ratione moribusque multitudinis recesserunt. Ita omnes oratores, quod ab artibus dialecticis non abhorrent, a comicis sophistae appellantur, Euripides, poëta *ῥημάτων δικανικῶν* 4), et Agatho 5) ab Aristophane ut sophistae perstringuntur. Philo-

1) cf. Aristophanis judicium de summis suae aetatis tragicis p. 30—36.

2) cf. Fischer: Lebens- und Charakterbilder Griechischer Staatsmänner und Philosophen nach Grotes Griechischer Geschichte, II, p. 200—251.

3) cf. Alexi: Anaxag. und seine Philosophie, nach d. Fragm. bei Simplic. ad Arist., p. 5. (Progr. Neu-Ruppin 1867.)

4) cf. Arist. Ran. v. 774, 955 seqq. Tesmoph. 1055—1200. Pac. 534, fr. 512 al.

5) cf. Thesm. v. 40—165.

sophi autem jam eo ridiculi sunt visi, quod vitae ratione habituque a consuetudine discedebant. Res vanas atque inutiles cum multitudini, tum vero comicis petere videntur, quamobrem a comicis *μετεωροκοπῆς*, *μεταρσιολέσχαι*, *μετεωρολέσχαι*, *μετεωροσοφισταί*, *μετεωροφένακες*, *μετεωρολόγοι*, *ἀερολέσχαι*, *ἀδολέσχαι* 1) vocantur 2). Desides homines et umbratici putabantur, qui studiis pravis civitati maximae essent perniciei et vulgi de dis opinionibus eversis novos deos inducerent moresque juvenum ita corrumperent, ut legibus institutisque patriae neglectis ad luxuriam, mollitiem, omnem nequitiam adducerentur et subrostranei veteratores ac nebulones litium essent cupidi.

Vehementissime Cratinus in *Πανοπταῖς* fabula Hipponem et alios philosophos irridet, quippe qui omnia investigare et perspicere velint; ridicule iis bina capita et innumerabiles oculos tribuit iisque exprobrat, quod mulieres quidem oderint, sed foedissimo puerorum amori dediti sint 3). *Μεταρσιολέσχαι* appellantur Anaxagoras et Empedocles in incerti auctoris Sisypho (v. schol. ad Nub. 389). Praecepta ac decreta Anaxagorae et Diagorae cum ab aliis comicis, tum ab Aristophane saepissime ridentur 4). Eodem modo Meto, qui quum mathematicarum artium peritissimus esset, cyclum illum *ἐννεακαιδεκάτην*, ut Diodorus auctor est, Ol. LXXXVI a. 4. invenit, quoniam illae artes doctorum umbraticorum inutiles esse videbantur, ab Aristophane et Phrynicho vehementer ridetur neque nominis nobilitas prohibuit, quominus in Avibus ut homo vanus et insipidus a Pisthetaero vapularet 5). Ne ab Eudamo quidem, qui rebus physicis operam navasse multumque in arte medendi profecisse videtur, Aristophanes abstinet 6). Acerbissime vero comici invehuntur in eos, qui vere proprieque sophistae dicuntur. Quum multitudini Atheniensium persuasum esset eos esse ridiculos rerum sublimium meteororumque investigatores ac garrulos nebulones, qui juvenes fallaces dicendi artes, quibus injusta causa justa fieret superior, docere studerent, comici eos saepissime ludibrio habuerunt. Ridentur ut *ἀλαζόνες* 7), qui in cogendam pecuniam ingentem (*τὴν χρηματιστικὴν τέχνην*) 8) intenti ab iis, quos fallaces suas artes doceant, mercedem (*χρήματα θαυμαστὰ ὅσα* ap. Platon. Hipp. maj. 282, C.) exigant vanisque rebus occupati sint. Sic Crates in Rhetoribus, Plato comicus in Sophistis 9), Eupolis in Capris et in Autolyco eos vehementer risisse videntur 10). Gravissime vero Eupolis in Adulatoribus sophistas imprimisque Protagoram cavillatur; inducit eos

1) Dubium mihi quidem non est, quin *ἀδολέσχης* constet ex *ἀϝιδιο* (*ἀΐδιος*) et *λέσχης*; *λέσχης* autem, quod ex *λεγ̓ης* ortum est, ad stirpem *λεγ* pertinet. cf. Zeitschr. f. vergl. Sprachf. XVI, 5, p. 364 seqq. (scr. Savelsberg). — Curtius Etymol., p. 327.

2) cf. Schol. ad Pac. v. 91, ad Nub. 224, 319, 330, Lucian. Prometh. I, 6. Plat. Apol. c. 2, 10. Phaed. c. 14, Xen. Mem. I, 2, 31.

3) cf. Meineke: Fragm. comic. Graec. edit. min. p. 35—37.

4) cf. Thesm. v. 5—25, Nub. 370—400, Av. 1072, Ran. 320. Bergk: de reliq. com. Att. p. 169 seqq.

5) cf. Arist. Av. 992—1020. J. Richter: De prosopographia Arist. p. 25. Meineke: Fragm. Com. p. 231, fr. 589.

6) cf. Plut. 884.

7) *ἀλαζονευομένους* etiam Isocrates sophistas vocat. cf. Panath. § 20. adv. soph. § 1. Plato Men. p. 80. B. Soph. 233 B, Euthyd. 294 B. Protag. 318 A. Rep. X. 600.

8) cf. Plato. Soph. 266 A.

9) Meineke l. l. p. 83, 381.

10) cf. Meineke fr. Com. p. 158 seq. p. 167 r. 41.

tamquam parasitos bona Calliae, mollissimi istius hominis, quem adulantur, abligurientes. Dicit de Protagora:

Ἔνδοθι μέν ἐστι Πρωταγόρας ὁ Τήιος
ὃς ἀλαζονεύεται μὲν ἁλιτήριος
περὶ τῶν μετεώρων, τὰ δὲ χαμᾶθεν ἐσθίει 1).

Aristophanes vero in Tagenistis sophistas, quibuscum etiam Prodicus ille consociatur, juvenes corrumpentes inducit his verbis:

Τοῦτον τὸν ἄνδρ' ἢ βιβλίον διέφθορεν
ἢ Πρόδικος, ἢ τῶν ἀδολεσχῶν εἷς γέ τις 2).

Jam vides, comicum ne cum Prodico 3) quidem, nobilissimo illo sophista, clementius egisse, quam cum aliis sophistis mediocribus. Alio loco Aristophanes sophistam nescio quem his verbis carpit 4):

Ὃς τὰ μὲν ἀφανῆ μεριμνᾷ, τὰ δὲ χαμᾶθεν ἐσθίει.

Gorgiam et Philippum ridet Aristophanes in Avibus (cf. Av. v. 1694 seqq.).

Quum autem ex omnibus, qui philosophiae vacabant, Socrates maxima auctoritate uteretur isque civis Atheniensis esset, fieri non potuit, quin comici Socratis personam in scenam inducerent, qua omnia studia philosophorum riderent.

Fuerunt, qui opinarentur, comicos auctores criminum, quae in Socratem jacta essent, falsorum fuisse et eos, imprimisque Aristophanem, cum Meleto, Anyto, Lycone effecisse, ut Socrates capitis damnaretur. Id ne Socratem quidem judicasse, non modo ex Symposio, verum etiam ex Apologia Platonis apparet, in quo libro Aristophanis Nubium leviter tantum mentio fit et ita quidem, ut satis intelligas, Socratem Aristophani nihil exprobrasse nisi eum fabulas illas, quae de se circumferrentur et crimina, quibus multitudo promiscue omnes philosophos afficeret, Nubibus fabula ab oblivione vindicasse. Socrates enim postquam (Apol. c. II.) docuit, multos Atheniensibus dictitasse *ὡς ἐστί τις Σωκράτης, σοφὸς ἀνήρ, τά τε μετέωρα φροντιστὴς καὶ τὰ ὑπὸ γῆς ἅπαντα ἀνεζητηκὼς καὶ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιῶν*, et c. III in eandem fere sententiam formulam juratam Meleti et Aristophanis opprobria abire exposuit, c. X. de adversariis suis adjicit: *τὰ κατὰ πάντων τῶν φιλοσοφούντων πρόχειρα ταῦτα λέγουσιν, ὅτι τὰ μετέωρα καὶ τὰ ὑπὸ γῆς* (sc. *διδάσκω*), *καὶ θεοὺς μὴ νομίζειν, καὶ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*. Ex quibus efficitur, comicum fabulas illas de Socrate minime excogitavisse, sed narratiunculas illas fictas, quae in ore multitudinis erant, ridiculum in modum detortas rettulisse. Comici enim, ut supra diximus, judicium opinionemque publicam pronuntiant. Multitudinem autem Atheniensium, quae eo tempore ab omni philosophiae genere abhorrebat et singula praecepta philosophorum parum intellegebat, singulas philosophorum disciplinas confudisse et ob eam rem multas res, quae philoso-

1) cf. Meineke l. l. p. 186 fr. X, p. 187 fr. XI.

2) cf. Meineke l. l. p. 315; Quaest. Scen. II, p. 24.

3) cf. Welcker: Prodicus (Kleinere Schriften II, p. 412 seqq.)

4) cf. Meineke l. l. p. 337, fr. 61. Fortasse etiam his verbis, quae ad Tagenistas referenda sint, Prodicus notatur.

phiam Jonum, Heracliti, Eleatarum sapiebant, Socrati affinxisse neque hunc a sophistis disjunxisse, quis est, quin videat? 1) Quid, quod de Socrate, donec in vivis erat, nullo tempore aliter sensit, ideoque eum, ut antea Protagoram, quem quidem fama est impietatis reum in aquam immersum esse, morte affecit? Quae diximus, quam vera sint, jam eo apparet, quod et Plato et Xenophon totos ad crimina, quae multitudo Socrati exprobravit, diluenda libros scripserunt, ut opinionem publicam mutarent. Atque Sophistae nomen Socrati 2) adhaesisse constat. (cf. Aeschin. adv. Timarch. p. 24, 33; Alciphr. Ep. I, 34). Quod naturae studium olim fortasse susceptum cito destituit, quippe quum certi quidquam in hoc genere inveniri posse desperaret, non prohibuit, quominus multitudo eum etiam haec studia profitentem faceret. Quum ad mores aliorum emendandos acumine uteretur dialecticorum et disserendi artem profiteretur, eandem rationem atque sophistae sequi putabatur. Neque enim multitudo Atheniensium artem dialecticam Socratis, quae est ars per notiones veri inveniendi ab artibus dicendi, quibus usi sunt sophistae, distinguebat 3), ars illa *μαιευτικὴ* sophistam spirare videbatur. Ne ipsum quidem Socratem, qui factum sit, ut cum sophistis consociaretur, fugit. Narrat enim apud Platonem, se oraculo illo, quod Chaerephonti datum sit, sapientissimum declaratum, ut quid sibi vellet oraculum cognosceret, eos, qui sapientes esse viderentur, ad explorandam sapientiam adiisse. Ac primum quidem se ad viros rerum civilium peritos accessisse, deinde ad poëtas, postremo ad artifices, sed intellexisse se, illos quidem putare se aliquid scire, quum nihil scirent, se autem ut nihil sciret, ita ne putare quidem se scire quidquam. Praeterea qui se assectarentur sua sponte adolescentes divites dare operam, ut alios more praeceptoris explorarent, qua quidem re magnum sibi odium contractum esse 4). Quid mirum, quod Socrates propter talem hominum explorandorum rationem sophistes esse dicebatur? Accedit, quod idem Plato Socratem apud judices dicentem facit, se ut emendandis civium moribus semper vacaret, quaestum, rem familiarem, magistratus, contiones aliasque publicas res minime curasse et ob eam rem in maxima paupertate versari 5). Quae ratio ab Atheniensibus, qui in rebus publicis gerendis et re familiari augenda vitam collocarent, aliena erat. Quum igitur Socrates victu cultuque a consuetudine Atheniensium recederet juvenesque artem dialecticam et rhetoricam docere putaretur, comicis, qui omnino philosophiam leviter tantum habent cognitam, speciem sophistae praebuit. Tanta enim est inter comicos atque philosophos studiorum voluntatumque dissensio, ut natura ipsa animos eorum disjunxisse videatur. Comici Socratem ignavum ac desidem civem esse putabant, qui a sophistis ceterisque philosophis nulla re differret, nisi quod, quum illi philosophando fallacibusque dicendi artibus magnas sibi divitias pararent, hic divitiis praeponeret egestatem. Nec vero ei, quod ex juvenibus

---

1) cf. Fischer: Charakterbilder II, p. 308 seqq.

2) Superioribus temporibus omnes, qui in aliquo litterarum genere versabantur, sophistas appellatos esse non ignoro. Sic Cratinus in Archilochis (cf. Meineke p. 8, 2) de poëtis antiquis dicit:

οἷον σοφιστῶν σμῆνος ἀνεδιφήσατε.

3) cf. O. Müller: Gesch. d. Griech. Litt. II, p. 234. Bernhardy II, p. 984.

4) cf. Plat. Apol. c. 6—10. 5) Plat. Apol. c. IX, XXVI, Xenoph. Oec. II, 3.

illis ditissimis, qui ejus consuetudine ac disciplina utebantur, mercedem non exigebat, laudi ducebant, quamquam id quidem prohibuit, quominus eum, ut sophistas, in numero parasitorum haberent, sed ridebant eum, quod, quum omnibus rebus abundare posset, inopia laborare mallet. Errant enim, qui paupertatem apud Graecos honestam fuisse opinantur. Quid? quod homines non minus propter egestatem, quam propter naturae vitia male audiunt et mendici a comicis saepissime ridentur? Adde, quod Socrates etiam propter oris habitum Sileno haud dissimilem (Vid. Plat. Symp. c. XXXIX, Xenoph. Symp. IV, V) comoediae persona fuit aptissima.

Age vero, perlustremus judicia, quae comici veteres de Socrate tulerunt! Jam constat, Socratis quoque personam Amipsiam cavillatum esse in Conno, quam fabulam de judicum sententia medium locum inter Pytinem Cratini contemtasque Nubes priores Aristophanis obtinuisse accepimus. Connum illum fidicinem eundemque citharoedum, qui Socratem senem fidibus docuit 1) et quamquam in numero Olympionicarum fuit, a comicis propter inopiam ridetur 2), nomen huic fabulae et argumentum suppeditasse, jam vidit Hemsterhusius ad Polluc. X. 171. Quantum vel e comoediae nomine vel e pauculis istis laceris reliquiis 3) colligere licet, Connus Amipsiae versatus est in doctiorum hominum, ut philosophorum, sacerdotum, vatum, artificum illudenda paupertate. Ex Athenaeo V, p. 218 c. cognoscimus, chorum apud Amipsiam e philosophis constitisse in contemplatione rerum meditationeque occupatis (*φροντισταῖς*). Quod quum ita sit, vix dubium est, quin inter chori personas etiam Socrates relatus sit. De Socrate igitur in scenam prodeunte duo, qui partes in hac fabula agunt, ut scribit Diogenes Laert. 4), hunc inter se sermonem habent:

Σώκρατες ἀνδρῶν βέλτιστ' ὀλίγων, πολλῶν δὲ ματαιόταθ' ἥκεις
καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς καρτερικός τ' εἶ; πόθεν ἄν σοι χλαῖνα γένοιτο;

B. *τουτὶ τὸ κακὸν τῶν σκυτοτόμων κατ' ἐπήρειαν γεγένηται.*
οὗτος μέντοι πεινῶν οὕτως οὐπώποτ' ἔτλη κολακεῦσαι.

Socrates igitur a poëta paucorum quidem virorum (nempe investigatorum) optimus, multorum autem vanissimus vocatur; adjungit, eum laboris esse patientem, pallio amictum, paenulam habere nullam, discalceatum esse, esurire vehementer nec tamen adulari more aliorum investigatorum. Vides, comicum, quamquam Socrati laudem quandam praeter ceteros sophistas tribuit, tamen studia ejus, quae summam egestatem a philosopho non cohibeant, ut vana atque inutilia perstringere. Sed haec de Conno Amipsiae hactenus.

De Eupolide apud schol. Arist. Nub. 96 leguntur haec:

ἔπειτα Εὔπολις, εἰ καὶ δι' ὀλίγων ἐμνήσθη Σωκράτους, μᾶλλον ἢ Ἀριστοφάνης ἐν ὅλαις ταῖς Νεφέλαις αὐτοῦ καθήψατο. Quaeritur, in qua potissimum fabula

1) cf. Plat. Menex. 380, Euthyd. p. 272 C. schol. ad Eq. 581, Cic. Epist. ad Fam. IX, 22, 3, Cat. Maj. c. 8, Maxim. Tyr. Dissert. XXII.

2) cf. Aristoph. Eq. 535, Vesp. 675, Meineke Qu. Sc. II, p. 44.

3) cf. Meineke Fragm. l. l. p. 403 seqq.

4) cf. Diog. L. II, 27 *Ἀμειψίας δ' ἐν τρίβωνι παράγων αὐτόν φησιν οὕτως κ. τ. λ.*

Eupolis Socratem tam vehementer perstrinxerit. Mihi quidem rem iterum iterumque mecum reputanti Fritzschius in Baptis etiam Socratem partes egisse suo jure contendere videtur 1). In Baptis enim Eupolis Alcibiadem ejusque socios nocturnis conviviis Cotyttiorum sacrorum turpitudinem et obscoenitatem imitantes foedissimisque libidinibus sese tradentes inducit. Jam vero satis notum erat, Socratem et Alcibiadem magna amicitia inter se esse conjunctos, quamobrem multitudo Atheniensium etiam Socratem, cujus disciplina Alcibiades uti videbatur, libidinum ejus atque facinorum participem esse falso existimavit. Testis est Xenophon, libidinum maculam Socrati falso adspersam fuisse. Immo quum Socrates consuetudine ac familiaritate juvenum formosorum delectaretur, quippe qui formosam animi speciem amaret, non corporis pulchritudinem, eum turpi puerorum amori indulgere pervulgata opinio erat, de qua quidem fama Socrates parum laborabat; quin etiam palam prae se ferebat: *παιδεραστής εἰμι καὶ σοφὸς τὰ ἐρωτικά* 2). Sed redeamus unde deflexit oratio, sive Socrates in Baptis choro additus lascivum baptam agebat, sive histrio in scena Baptarum flagitiis delectabatur, illud satis credibile est, maxima detrectandi Socratis opportunitate Eupolin tam impune tantaque licentia abusum esse, ut et libidinum maculam, quae Socrati adspersa erat, cupide ostenderet, et impietatem in deos, paupertatem extremasque nugas philosopho exprobraret, denique de Socrate turpem nebulonem et omnium vitiorum sentinam quandam conviciis suis efficeret. Quae si recte sunt disputata, non dubito, quin Fritzschius tres locos, quos *Κόλαξιν* Eupolidis esse restituendos equidem diu putavi, suo jure ad Baptas rettulerit 3). Habet enim scholiasta ad Nubes v. 96 illud Eupolideum:

Δεξάμενος δὲ Σωκράτης τὴν ἐπίδειξιν (ᾄδων)
Στησιχόρου πρὸς τὴν λύραν, οἰνοχόην ἔκλεψεν 4).

Quod Socrates trullam surripuisse dicitur, Fr. A. Wolfius rem ita expedivisse sibi videbatur, ut furtum inter juvenilia Socratis vitia referret. (cf. Cic. de fato c. 5). Suevernius hunc locum et hujus similem, qui est Nub. v. 180 seq., quo loco Socrates vestem alienam 5) e palaestra vel si alteram scripturam sequeris, carnem victimae sustulisse dicitur, sic interpretatur, ut hanc comicorum consensionem ortam esse e sermone quodam hominum in urbe Athenis diu multumque agitato statuat 6). Mihi et Eupolis et Aristophanes nihil aliud significare videntur, nisi Socratem, quum vanis studiis se dedat et rem familiarem negligat, non habere, quo famem toleret corpusque a calore ac frigore defendat, id quod ita augent atque exaggerant, ut philosophum, quae ad vitam necessaria sunt, jocose furto sibi parantem inducant. Alter locus est hic:

Μισῶ δὲ καὶ τὸν Σωκράτην, τὸν πτωχὸν ἀδολέσχην,
ὃς τἄλλα μὲν πεφρόντικεν,
ὁπόθεν δε καταφαγεῖν ἔχοι, τούτου κατημέληκεν 7).

---

1) cf. Fritzsche Quaest. Aristoph. p. 196—238. 2) cf. Plat. Symp. c. 38—44.

3) cf. Fritzsche l. l. p. 219 seqq.

4) Ita Meinekius locum corruptum emendavit. Fritzschius legendum esse statuit pro *τὴν ἐπίδειξιν* (in Mscr. deest verbum post *ἐπίδειξιν*) *τὴν ἐπιδέξῃ* (*ἐκπιών*). cf. Meineke l. l. p. 212, IX.

5) Alii Nub. v. 182 pro *θοιμάτιον ὑφείλετο* legendum esse *θυμάτιον* putant.

6) Süvern l. l. p. 17 seq. 7) cf. Meineke l. l. p. 212 X.

Tertio denique loco, quem servatum debemus Etym. M. p. 18, 8 Eupolis artem dialecticam Socratis notat. Verba sunt haec:

. . . *ἀδολεσχεῖν αὐτὸν ἐκδίδαξον, ὦ σοφιστά* 1).

Etiam jurisjurandi formulas, quae in mediis Baptarum fragmentis reperiuntur, Socratem sapiunt. Sunt haec: *ναὶ μὰ τὰς νύμφας, ναὶ μὰ τὰς κράμβας, ναὶ μὰ τὴν ἀμυγδαλῆν, ναὶ μὰ τὴν κράμβην.* Sed jam omittamus Eupolin.

Quod Socratis philosophia arsque dialectica in Euripidis tragoedias translatae sint et illi causa depravatae artis tragicae Euripidis tribuenda sit, non solum ab Aristophane 2), verum etiam ab aliis comicis Socrati vitio vertitur. Sic Callias et Euripidem et Socratem ridet in *Πεδήταις* fabula his verbis:

A. *Τί δὴ σὺ σεμνοῖ καὶ φρονεῖς οὕτω μέγα;*

B. *ἔξεστι γάρ μοι. Σωκράτης γὰρ αἴτιος* 3).

In eandem fere sententiam accipiendi sunt versus illi Teleclidae, qui satis corrupti ab auctore vitae Euripidis incerto et a Diogene Laert. II, 18 traduntur. Dindorfius hos versus sic restituit:

Μνησίλοχός ἐστ' ἐκεῖνος, ὃς φρύγει τι δρᾶμα καινόν
Εὐριπίδῃ καὶ Σωκράτης τὰ φρύγαν' ὑποτίθησιν 4).

Cavillatur comicus Euripidem, cujus tragoediae opera Mnesilochi et Socratis jejunae et aridae fiant 5).

Sequitur, ut de Nubibus Aristophanis paullo accuratius dicamus. Quod Aristophanes totam fabulam in Socratem scripsit, mirum videri non potest, quum Socrates, qui civis Atheniensis erat, unus omnium philosophorum notissimus esset et omnium sermone vapularet. Si quid conjectura augurari licet, non ita multo ante Nubes fabulam doctam Chaerephontem, qui cum ab aliis comicis, tum ab Aristophane vehementer perstringitur 6), Delphos oraculum consultum, num quis Socrate sapientior esset, profectum oraculi responsum, quo Socrates sapientissimus omnium hominum declaratus esse dicitur 7), in vulgus extulisse existimaverim. Quod si ita est, Aristophanem hanc occasionem Socratis ut principis sophistarum perstringendi arripuisse, nemo est, qui miretur. Id quidem inter omnes constat, Socratem jam eo tempore, quo Aristophanes Nubes docuit, nomen sapientis consecutum esse. Jam vero Aristophanes quum praeceptis singulorum philosophorum imbutus non esset neque paupertate Socratis et cultu habituque praetermissis judicium publicum secutus discrimen inter Socratem et reliquum sophistarum gregem ac philo-

---

1) cf. Meineke l. l. p. 213 IX. Meinekius initio addendum esse *ἀλλ'* existimat, Fritzschius Phrynicho, qui vocem *ἀοιδολέσχης* (ex *ἀϜιδολέσχης*) commemorat, fidem habens legendum esse putat *ἀοιδολεσχεῖν.*

2) cf. Ran. 1491 seqq. 3) cf. Diog. L. II. 18: Meineke, l. l. p. 419.

4) cf. Dindorf. Fragm. Arist. p. 23. Concedo in Meinekii sententiam, qui l. l. p. 135 hoc fragmentum ad Hesiodos, quae fabula in ridendis poëtis pravis esse versata videtur, revocandum esse judicat.

5) Aliter hos versus interpretatus sum in commentatione mea de Arist. judic. de summis suae aetatis tragicis p. 68. cf. Ritter: Didymi opusc. p. 105. Welcker. Gr. Trag. II, p. 454, Reisig: Praef. ad Nub. p. 8.

6) cf. Nub. 104, 145, 171, 504, 1465. Vesp. 1412, Av. 1563; Cratinus eum in Pytine ut *αὐχμηρὸν καὶ πένητα* ridet (cf. Meineke l. l. p. 45 XXII), Eupolis eum in Urbibus *πύξινον* (cf. fr. XXII), Aristophanes in Telmessensibus (fr. XIV) *συκοφάντην,* in Horis (fr. XV) *παῖδα νυκτός* vocat.

7) cf. Plat. Apol. c. 5, Xenoph. Apol. 14, Diog. L. II, 37, Schol. Arist. Nub. v. 144.

sophorum nosset, adulteratam Socratis personam eadem licentia comica, qua personam Cleonis in Equitibus, Euripidis in Ranis depravavit, in scenam induxit. Ut Cleon in Equitibus omnium scelerum ac facinorum, quae a pravis populi ducibus commissa esse dicebantur, poenas dat, in Euripidem autem omnium errorum et vitiorum, quae in artem poëticam illius aetatis irrepserant, culpa in Ranis confertur eique ut sophistae et concionatori atque assentatori populi causa earum rerum, quae secundum pugnam ad Arginusas factam inciderunt, quarum auctores Theramenes, Archidamus, alii fuerunt 1), delegatur, ita etiam Aristophanes Socrati, ut persona comica de eo fiat, omnia fere philosophorum illius temporis praecepta, quae per ora hominum ferebantur, depravata et in ridiculum detorta injungit. Quod ut probemus, singula persequamur.

Strepsiades, homo rusticus, quum aere alieno, quod profusa luxuria et uxoris nobili gente ortae et filii, qui amore tamquam insanit equorum pretiosorum, contraxit, prematur neque hac cura anxius somnum capere possit, artes quaerit, quibus aere alieno liberari possit. Tandem rationem sui ex omnibus difficultatibus expediendi repperisse sibi videtur. Petit enim a Phidippide filio, ut officinam Socratis adeat ibique artes fallaces dicendi discat. Dicit de ea officina v. 94 seqq.

Ψυχῶν σοφῶν τοῦτ' ἐστὶ φροντιστήριον.
ἐνταῦθ' ἐνοικοῦς' ἄνδρες, οἳ τὸν οὐρανὸν
λέγοντες ἀναπείθουσιν ὡς ἐστὶν πνιγεύς,
κἄστιν περὶ ἡμᾶς οὗτος, ἡμεῖς δ' ἄνθρακες.
οὗτοι διδάσκουσ', ἀργύριον ἤν τις διδῷ,
λέγοντα νικᾶν καὶ δίκαια κἄδικα.

Facile intellexeris, Strepsiadem hoc loco non solum in artem illam, quam Socrates ipse exercuit, animos investigandi atque explorandi jocari (cf. Av. v. 1555 *ψυχαγωγεῖ Σωκράτης*), sed etiam sententias physicorum, veluti Xenophanis et Anaxagorae 2), pro ingenio suo in ridiculum detortas et artes sophistarum in eum transferre 3). Ceterum tantum abest, ut Aristophanes Socratem mercede juvenes docere opinatus sit, ut philosophum fame laborantem fingat, quo fit, ut Strepsiades v. 1131 Socrati ad famem levandam saccum farinae donet. Neque obstat, quod Hyperbolus v. 876 talento soluto artem dicendi didicisse dicitur, quum ne Aristophanes quidem Hyperbolum Socratis disciplina usum esse affirmet. Strepsiades Socratem et discipulos ejus v. 102 *μεριμνοφροντιστὰς καλούς τε κἀγαθοὺς* vocat, Phidippides, quod corporis habitum atque cultum omnino negligant rebusque vanis vacent, *πονηρούς, ἀλαζόνας, ὠχριῶντας, ἀνυποδήτους* 4). Ridet praeter Socratem imprimis Chaerephontem v. 104. Strepsiades autem filium de Socraticis docet v. 112:

---

1) cf. Xenophon Hell. I. c. 6 — c. 8, Diod. XIII, c. 99—102. Arist. judic. de summis suae aet. trag. p. 54—61.

2) cf. Plut. Plac. phil. II, 13, Plat. Phaed. p. 199, B. Aristoph. Av. 1000.

3) cf. Diog. L. II, 27, Xenoph. Symp. I, 5. Plat. Euthyd. p. 304 C.

4) cf. Xenoph. Mem. I, 6, 2. Plat. Phaedr. 229 a.

εἶναι παρ' αὐτοῖς φασιν ἄμφω τὼ λόγω,
τὸν κρείττον', ὅστις ἐστί, καὶ τὸν ἥττονα.
τούτοιν τὸν ἕτερον τοῖν λόγοιν, τὸν ἥττονα,
νικᾶν λέγοντά φασι τἀδικώτερα.

Hoc loco Socraticos sophistis, quales erant Protagoras, Gorgias, Thrasymachus, Hippias, Prodicus, qui docere se profitebantur, quemadmodum causa inferior dicendo fieri superior posset 1), aggregari, nemo est, quin videat. Jam vero quum Strepsiades filium frustra oret, ut ad injustum Sermonem, quo aere alieno liberetur, cognoscendum Socratem adeat, ipse in ejus disciplinam se tradere constituit, quamquam prope desperat fore, ut scindulas verborum et subtilitatem dicendi (*λόγων ἀκριβῶν σκινδαλάμους καὶ λεπτολογίας*) discat. Strepsiadi fores officinae Socraticae vehementer pulsanti discipulus procax januam aperit, indignatus quod pulsando a cogitando avocatus tamquam abortum fecerit (*καὶ φροντίδ' ἐξήμβλωκας ἐξευρημένην*), qua voce comicus cum artem illam *μαιευτικήν*, tum matris Socratis conditionem tangere videtur. Postquam Strepsiades discipulo dixit, se Socratis disciplinam aditurum esse, hic ei arcana scholae enuntiat. Narrat enim, Chaerephontem jussu Socratis investigasse, quot pedes pulicis pulex saliat et utrum culex ore an podice sonos edat 2). Apparet comicum tali modo res minutissimas ac vanissimas philosophorum, mathematicorum, physicorum ridere. Docet etiam discipulus, Socratem iter et circuitum lunae investigare et in astronomiam, geometriam, geographiam incumbere 3), quamquam satis constat, non Socratem, sed sophistas, ut Hippiam, his studiis imbutos fuisse 4). Summa autem Socratis astutia in eo cernitur, quod, ut sibi discipulisque epulae sint, per dolum partem carnis victimae aufert 5). Qua re cognita Strepsiades discipulum orat atque obsecrat, ut se ad Socratem ducat. Janua aperta Socraticos videt pallidos illos plerosque ac semimortuos, ex quorum corporis habitu conjicere licet, eos ne a monstruosis quidem libidinibus abhorrere. Subterranea investigare dicuntur (v. 193 *ἐρεβοδιφῶσιν ὑπὸ τὸν Τάρταρον* 6). Tandem Socrates in scenam prodit, non ille quidem Socrates, qui est in Platonis et Xenophontis libris, qui gymnasia, forum locaque publica petit, ut cum juvenibus sermones faciat et unicuique copiam secum colloquendi faciat, sed Socrates Aristophaneus senex morosus ac difficilis est, squaloris atque illuviei plenus, inverecunda fronte, procacitate insignis. In taberna sua inclusus philosophus pallidus a ventulo omni se tuetur; fame, inopia, cimicibus se vexari facile patitur. In corbe pensili versans inania captat et rebus coelestibus explorandis intentus homines mortales (*ἐφημέρους*) despicit. Ipse Strepsiadi, quid agat inter coelum terramque pendens, interroganti respondet v. 225: *ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον*. In rebus coelestibus explorandis occupatum se, quod summa affinitas sit menti et aëri, sublimem ferri docet 7), id quod in philosophos Jonicos illos, Anaximenem et Anaxagoram, qui animum

1) cf. Aristot. Rhet. II, 24, Diog. L. IX, 52, Cic. Brut. 8, 30, Gell. N. A. V, 37.

2) cf. Nub. v. 145. 157 seq. 3) cf. Nub. 172, 194, 201, 1507.

4) cf. Plat. Prot. p. 318 G, Xen. Mem. IV, 7, 2—6. Zeller, Philos. d. Griech. II, 1, s. 93 seq. I, 766.

5) Thierschii sententiam probo, qui v. 179 pro *ἐκ τῆς παλαίστρας θοιμάτιον ὑφείλετο* legendum esse statuit *ἐκ τῆς τραπέζης θυμάτιον ὑφείλετο* cf. Teuffel ad h. l.

6) cf. 187, 193. 7) cf. v. 228—234.

ἀεροειδέα vocitabant 5), quadrare apparet. Strepsiades autem quum subtilia physicorum decreta parum intellegat, a Socrate petit, ut se injustum sermonem (*τὸν λόγον τὸν μηδὲν ἀποδιδόντα*) doceat. Cum vero per omnes deos juret, se Socrati pretium operae soluturum, cognoscit, vulgi deos nullos esse, sed sapientium deos esse aërem, aethera, Nubes, linguam, spiritum, chaos 2). Tum vero Strepsiades corona capiti imposita in sella cimicum plena sedens a Socrate antistite tamquam mysteriis sapientiae initiatur, ut fiat *τρῖμμα, κρόταλον, παιπάλη* 3). Simul Nubes deae *ἀνδρῶν ἀργῶν* inania studia philosophorum significantes invocantur, ut appareant, quippe quae artes dialecticas praebeant (*γνώμην, διάλεξιν, νοῦν, τερατείαν, περίλεξιν, κροῦσιν, κατάληψιν* 4). Alunt Socratem sociosque ejus, sophistas, quibus adnumerantur vates, pharmacopolae, homines vani atque inepti, poetae dithyramborum, qui novum chordarum genus acceperunt, rerum coelestium investigatores, denique omnes homines desides atque otiosi. (*Θουριομάντεις, ἰατροτέχναι, σφραγιδονυχαργοκομῆται, κυκλίων τε χορῶν ᾀσματοκάμπται, ἄνδρες μετεωροφένακες, οὐδὲν δρῶντες ἀργοί*) 5). Nubes chorum efficientes Socratem *λεπτοτάτων λήρων ἱερέα* et *μετεωροσοφιστήν* vocant 6). Socratem clarissimum sophistam a multitudine habitum esse, Nubes ridicule testantur, affirmantes, se praeter Prodicum Socrati soli obtemperare 7). Cur Socrati obsequantur, his verbis profitentur v. 362. seq.:

ὅτι βρενθύει τ' ἐν ταῖσιν ὁδοῖς καὶ τῷφθαλμῷ παραβάλλεις
κἀννυπόδητος κακὰ πολλ' ἀνέχει, κἀφ' ἡμῖν σεμνοπροσωπεῖς.

Continentiam illam Socratis et patientiam laborum, famis, sitis, frigoris, caloris cavillaturus Aristophanes chorum haec apud Strepsiadem verba facientem inducit v. 412. seq.:

ὦ τῆς μεγάλης ἐπιθυμήσας σοφίας ὦνθρωπε παρ' ἡμῶν,
ὡς εὐδαίμων ἐν Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Ἕλλησι γενήσει,
εἰ μνήμων εἶ καὶ φροντιστής, καὶ τὸ ταλαίπωρον ἔνεστιν
ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ μὴ κάμνεις μήθ' ἑστὼς μήτε βαδίζων 8)
μήτε ῥιγῶν ἄχθει λίαν, μήτ' ἀριστᾶν ἐπιθυμεῖς,
οἴνου τ' ἀπέχει καὶ γυμνασίων καὶ τῶν ἄλλων ἀνοήτων,
καὶ βέλτιστον τοῦτο νομίζεις, ὅπερ εἰκὸς δεξιὸν ἄνδρα,
νικᾶν πράττων καὶ βουλεύων καὶ τῇ γλώττῃ πολεμίζων.

Vides, ex natura comoediae vera ubique cum falsis confundi.

Ubi igitur Socrates Strepsiadem Jovem non esse docuit et originem pluviae, fulminum, tonitruum physicorum et sophistarum ratione exposuit 9), hic nihil antiquius habet, quam ut jus torquere discat (*στρεψοδικῆσαι καὶ τοὺς χρήστας διολισθεῖν*), quod ut discat, ad omnes labores ac mala subeunda paratus est 10). Jam Socrates ingenium

1) cf. Plut. Plac. phil. IV, 3, I, 3. Alexi: Anaxagoras und seine Philos., nach Simplic. ad Aristot. p. 6, 7. (Progr. Neu-Ruppin).

2) Nub. 247, 264, 424, 627. Ran. 893. 3) cf. Nub. 262. seq. 4) cf. Nub. v. 315—323.

5) Nub. v. 331. seq. 6) Nub. 359, 360. 7) cf. v. 361.

8) cf. Xen. Mem. I, 2, 1; Plat. Symp. 220, B.

9) cf. Nub. 368—411; Anaxag. ap. Diog. L. II, 9; Prodic. ap. Sext. Empir. adv. Phys. c. 2; Plat. Leg. XII, p. 967 A, Plut. Nic., c. 23.

10) cf. Nub. 434, 438—457.

atque indoles Strepsiadis explorat, ad quae rationem eum instituendi atque erudiendi accommodet, quo facto Strepsiades pallium abjicere iubetur, ut Socratem in interiorem officinae partem subsequatur 1). Postquam chorus parabasi illa ad spectatores verba fecit, Socrates cum Strepsiade pallido, quem nimis indocilem esse queritur, ex interiore domo redit. Nec vero eum statim dimittit, sed eum in illis artibus, quae dialecticam tamquam praecedere videntur, erudit 2), ut in arte metrica et rhythmica, quam poëtas dithyramborum et sophistas docuisse constat, in arte grammatica (*ὀρθοεπείᾳ*), cui Prodicum, Hippiam, Protagoram operam navasse memoriae proditum est 3). Socrates Strepsiadem vult *ἀλεκτρύαιναν*, non *ἀλεκτρυόνα*, et *τὴν καρδόπην* vel *τὸν κάρδοπον*, non *τὴν κάρδοπον* dicere. Cum vero Strepsiades, quamquam pecuniam, colorem, calceamentum amisit, nihil fere ex subtilissimis illis praeceptis et dialecticis artibus intelligere, neque *νοῦν* illum *ἀποστερητικὸν* 4) reperire possit, chorus Strepsiadi, qui *τὸ γλωττοστροφεῖν* 5) frustra conatus est discere, suadet, ut Phidippidem filium Socrati erudiendum tradat; Socratem adhortatur, ut stultitiam Strepsiadis in sua commoda convertat 6). Strepsiades discedit, ut filium ad Socratem adducat.

Strepsiades igitur apud Socratem nihil didicit, nisi deos patrios contemnere, et opinionem deorum obsoletam Phidippidis irridet (v. 821 *φρονεῖς ἀρχαικά* 7). Socraticos narrat parsimonia ductos nec tonsori operam dare nec capillos recidere nec lavatum ire in balneas 8). Ridet quoque filium, quod *ἀλεκτρυόνα*, non *ἀλεκτρύαιναν* et *ἀλέκτορα* dicat 9). Jam quum filius ex patre, ubi pallium et calceos amiserit, quaerat, se ea in artis dialecticae studiis absumsisse ridicule fatetur 10). Invitus tandem Phidippides se ad Socratem, qui adventum ejus captat, deduci patitur, praedicens fore ut patrem eius rei poeniteat 11). Postquam Socrates primo Phidippidem propter latitudinem verborum risit, a Strepsiade admonitus utrumque Sermonem, et justum et injustum, in scenam prodire jubet, quorum uterque coram Phidippide suam causam defendit. Justus Sermo (*δίκαιος λόγος*) personam senis incultis moribus indutus patrocinium causae justae et bonorum temporum superiorum suscipit, injustus (*ἄδικος λόγος*) personam sophistae inepti et luxuriosi gerens injustam causam et novam sentiendi et agendi rationem novamque educationem defendit, qua quidem re comicus docere videtur, etiam Socratis praecepta rationemque sentiendi patriis moribus non minus repugnare, quam sophistarum. Injustus Sermo arrogantem, protervum impudentemque sese praebet, artibus sophistarum (*ῥηματίοις καινοῖς καὶ διανοίαις καὶ γνωμαῖς*) se justo superiorem fore confidit. Justus igitur Sermo severam maiorum disciplinam rationemque educandi, qua ii, qui apud Marathonem summam consecuti sunt laudem, usi sint, copiosius exponit, ex qua effici modestiam, pudicitiam, verecundiam, pietatem in parentes, summam morum integritatem, bonam valetudinem, patientiam laborum, amorem veteris artis musicae mollibus modorum flexionibus Phrynidis contrariae, taedium artium forensium sophistarum. Contra quae injustus Sermo novos mores de-

---

1) cf. Nub. v. 510. 2) cf. Nub. 638—700.

3) Aristoteles Rhet. III, 5 de Protagora refert haec: *τὰ γένη τῶν ὀνομάτων διῄρει ἄῤῥενα καὶ θήλεα καὶ σκεύη* cf. Aristot. Soph. El. c. 14; Plat. Euthyd. p. 277. E., Zeller l. l. I, p. 787.

4) cf. 728. sq. 5) cf. 792. 6) cf. 810 sq. 7) cf. Nub. v. 814—825.

8) cf. Nub. 835 seq. Av. 1282. 9) cf. v. 846—852. 10) cf. v. 856—864. 11) Nub. v. 865.

pravatos vitamque luxuriosam ac libidinosam exemplo Jovis allato defendit. Jam vero quum justus Sermo ab injusto admonitus spectatores circumspectaverit et ingentem eorum multitudinem pravis moribus libidinibusque, quorum patrocinium adversarius eius suscepit, deditam esse cognoverit, inferior aufugit 1). Quo facto Phidippides a Socrate ipso artem dialecticam discit. Quamobrem Socrates Strepsiadem, qui saccum farinae supportat, docet, Phidippidem facultatem obtinendi quamlibet causam vel sexcentis testibus obstantibus assecutum esse. Strepsiades gaudio elatus cum Phidippide pallido et artium sophistarum perito (dicitur *ἐξαρνητικὸς καὶ ἀντιλογικός*) domum redit filio epulum daturus. Paratus ad omnia abjuranda et artibus filii fretus Pasiam et Amyniam creditores ut homines stultos stolidosque, quippe qui nesciant dicendum esse „*ἡ καρδόπη*" nec de rebus coelestibus quidquam habeant cognitum, per ludibrium loris repellit 2) Brevi autem post Phidippides artes sophistarum in ipsum patrem convertit, a quo carmen quoddam Simonidis vel ex Aeschyli fabulis sumptum canere jussus, quum id facere recusaverit et incestum carmen ex Euripidis (*τοῦ σοφωτάτου*) Aeolo sumptum cecinerit, jurgio facto patrem verberat. Conclusiunculis fallacibus sibi patrem verberare licitum esse demonstrare studet; ut enim pater ipsum puerum caritate benevolentiae ductus verberaverit, sic hanc benevolentiam patri se referre, quum praesertim senes repuerascant, neque sibi minus licitum esse novas leges ferre, quam majoribus. Simili fere captione jus matris verberandae vindicat 3). Sunt, qui putent, comicum his locis in praecepta quaedam Socratis 4), quibus filiis conditionibus certis patrem vinctum tenere liceat, jocari, sed Aristophanes, si quid video, nihil aliud significat, nisi juvenes eruditione ac disciplina philosophorum institutos parentibus majores et meliores sibi videri et tantos spiritus sumere, ut omnem pietatem in parentes abjiciant. Phidippides nullius nisi Socratis auctoritatem magni aestimat 5) Quo fit, ut Strepsiades veriora et meliora cognoscat et sophistas *ἀδολέσχας* et *ἀλαζόνας* esse intelligat 6). Quamobrem officinae illi Socratis et Chaerephontis ignem subjicit.

Praeter Nubes Aristophanes Socratem in Avibus, quam fabulam novem annis post Nubes actas docuit, ridet, quod corporis habitum ac cultum mirum in modum negligat et animis explorandis tempus perdat. Verba chori sunt haec:

πρὸς δὲ τοῖς Σκιάποσι λί-
μνη τις ἔστ', ἄλουτος οὗ
ψυχαγωγεῖ Σωκράτης.

Etiam hoc loco cum Socrate consociatur Chaerephon *ἡ νυκτερίς* 7). Socratis sordidam paupertatem poëta his quoque verbis ridet 8):

ἐκόμων, ἐπείνων, ἐρρύπων, ἐσωκράτουν.

Postremo comicus Socratis studia ut inania atque inutilia in Ranis ridet 9), quam fabulam Ol. XCIII, 3 doctam esse constat.

Restat, ut, quae ratio intercedat inter Nubes priores et posteriores, brevissime exponamus. Argumentum, quod in libris sexto loco positum legitur, scriptum est his

---

1) Nub. v. 961—1104. 2) Nub. 1214—1304. 3) cf. Nub. 1320 seqq.
4) cf. Xen. Mem. I, 2, 9; II, 2. 5) Nub. v. 1432. 6) cf. Nub. 1485, 1493.
7) Av. 1552—1563. 8) Av. 1282. 9) Ran. v. 1490 seqq.

ipsis verbis: *Τοῦτο ταὐτόν ἐστι τῷ προτέρῳ· διεσκεύασται δὲ ἐπὶ μέρους, ὡς ἂν δὴ ἀναδιδάξαι μὲν αὐτὸ τοῦ ποιητοῦ προθυμηθέντος, οὐκέτι δὲ τοῦτο δι' ἥν ποτε αἰτίαν ποιήσαντος· καθόλου μὲν οὖν σχεδὸν παρὰ πᾶν μέρος γεγενημένη ἡ διόρθωσις· τὰ μὲν γὰρ περιῄρηται, τὰ δὲ παραπέπλεκται, καὶ ἐν τῇ τάξει καὶ ἐν τῇ τῶν προσώπων διαλλαγῇ μετεσχημάτισται· ἃ δὲ ὁλοσχερῆ τῆς διασκευῆς τοιαῦτα ὄντα τετύχηκεν* 1). *αὐτίκα ἡ μὲν παράβασις τοῦ χοροῦ ἤμειπται, καὶ ὅπου ὁ δίκαιος λόγος πρὸς τὸν ἄδικον λαλεῖ, καὶ τελευταῖον, ὅπου καίεται ἡ διατριβὴ Σωκράτους.* Quibus verbis auctoris haud contemnendi, qui priores Nubes, quas etiam Eratosthenes, Diogenes Laertius, Athenaeus habuisse cognitas videntur 2), cum posterioribus contulisse putandus est, si fidem habemus, vix dubitare possumus, quin prioribus Nubibus idem fere argumentum atque secundis fuerit et Aristophanes Nubes priores ita retractaverit atque correxerit, ut correctio (*διόρθωσις*) quidem singulorum versuum, quae singulis verbis et versibus vel additis vel demtis vel immutatis et personarum ordine mutato conspicua sit, ad totam fabulam pertineat, paucae autem partes omnino et ex omnibus numeris retractatae sint (*τῆς διασκευῆς τετύχηκεν*). Apparet quoque ex verbis, quae attulimus, Aristophanem sententia scholiastae voluisse quidem Nubes docere retractatas ac correctas, neque eo secius tamen quacunque demum de causa id praetermisisse. Quae si ita sunt, noli mirari, quod Aristophanes etiam consilio Nubium fabulae per singulos locos retractandae destitit multique versus ex prioribus in secundas Nubes irrepserunt 3), quo fit, ut haud pauci versus parum inter se cohaereant 4). Sic locus ille, quo vita horrida atque inculta Socratis ridetur, Nubibus secundis, in quibus justus Sermo hujus similem vivendi rationem praedicat, parum convenit. Suo jure Teuffelius versus 700—706, 731—739, 746, 1105—1130 prioribus Nubibus, versus 112—114, 694—699, 707—730, 740—745 secundis tribuit. Parabasin omnino retractatam esse, primo quasi aspectu vides, neque versus 565—594 contra Teuffelium et Buechlerum prioribus Nubibus abjudicare dubito. Nec minus constat, certamen illud utriusque Sermonis Nubibus illis, quas docuit Aristophanes, defuisse, exitum autem fabulae omnino retractatum fuisse, testatur scholiasta. Quamobrem Aristophanes praecipue alteram partem fabulae a v. 882 usque ad v. extremum excepto illo loco, qui est a v. 1214—1302, retractandam suscepisse mihi quidem videtur. Argumento vero priores Nubes et posteriores haud multum inter se distinctas fuisse, etiam ex Apologia Platonis 5), qui doctam fabulam respicit, intelligi potest. Jam vero si Nubes priores, id quod Fritzschius vult, a secundis omnino diversae fuissent, quis pauculas tantum reliquias eius fabulae, quae una omnium maxime legentium animos argumento tenebat, ad hanc aetatem perventuras fuisse putaret? Attamen contemplantibus nobis et reliquias istas et verba auctoris argumenti, quod attulimus, conjicere

---

1) Fortasse legendum est: *ἔστιν ἃ* (s. *ἔστι δὲ ἃ*) *ὁλοσχερῶς τῆς διασκευῆς τετύχηκεν.*

2) cf. schol. Nub. 552. Teuffel. Arist. Wolken p. 21. sq. Rhein. Mus. X, p. 214 sq., Bücheler in Jahn's Jahrb. 1861, p. 680 sq. — Aliter Fritzschius de hac re judicat Quaest. Arist. p. 139 sq.

3) cf. Fritzsche: De fabulis ab Arist. retractatis (Rostock 1849) I, p. 4—16, Teuffel l. l. Bücheler l. l. p. 671. sq.

4) cf. v. 189, 491, 636, 694, 718, 731, 785, 790, 803, 804—813.

5) cf. Apol. c. 7.

licet, quales Nubes priores fuerint. Ac primum quidem Aristophanes in Nubibus prioribus multo fusius in ridendis Socratis discipulis esse versatus videtur, quam in Nubibus secundis, quippe quum vitiis discipulorum cavillaturus esset magistrum. Lubentissimo enim animo sententiam Fritzschii Socraticos, Alcibiadem, Critiam, Theramenem, Chaerephontem, Euripidem, alios in scenam singulos productos vel in officina illa (*φροντιστηρίῳ*) Socratis oculis spectatorum subjectos coram populo recensitos esse censentis amplector. Quam sententiam ut probemus, adducimur loco illo e parabasi Vesparum petito vv. 1037—1043, ubi poëta de injuria anno ante (i. e. Nubibus doctis) sibi facta cum populo Atheniensi expostulat. Istos Socraticos primum patres avosque suffocasse et multos atque innocentes cives in jus vocatos fortunis evertisse, queritur poëta. Discipulum Socratis Strepsiadi Euripidem in *φροντιστηρίῳ* tragoediis scribendis occupatum monstrasse, colligi potest ex fragmento illo, quod Diogenes L. II, 5, 18 servavit:

Εὐριπίδης δ' ὁ τὰς τραγῳδίας ποιῶν
τὰς περιλαλούσας οὗτός ἐστι, τὰς σοφὰς,
τὰς σωκρατογόμφους 1).

Quid enim festivius, quam in juvenes Socraticos subito reponi Euripidem jam virum et eum bene barbatum, qui in studium sapientiae una cum Socrate incumbebat et mutuo amore tantopere cum eo conjungebatur, ut unus factus esse videretur ex duobus? Etiam Chaerephontem, qui in posteriore fabula nihil dicit omnino, nisi haec v. 1505:

ἐγὼ δὲ κακοδαίμων γε κατακαυθήσομαι

in priore suas quasdam easque magnas partes egisse, satis probabile est, praesertim quum ejus etiam in nostris Nubibus mentio fiat 2). Socraticos vero ita inductos esse, ut monstruosis libidinibus et foedo puerorum amori teterrimisque flagitiis sese darent, ex fragmento illo, quod Photius p. 428, 27 et Suidas s. v. *πηνίον* servarunt, colligam. Verba sunt haec: *κείσεσθον ὥσπερ πηνίω κινουμένω*, (Suidas *βινουμένω* praebet). Addit Photius: *σκώπτει τοὺς περὶ Χαιρεφῶντα.* Jam si Suidam sequimur, verba significant haec: jacebitis sicuti duo culices, qui coeunt 3).

Omnibus juvenibus otio luxuque diffluentibus comicus secundum scholiastam Venetum Pacis v. 348 Phormionem integerrimum illum hominem eumque laboribus maximis adsuefactum videtur opposuisse 4). Juvenes eos *ἠπιάλους* a comico vocatos esse, cognoscimus ex scholiasta Vesp. 1038. Strepsiadem etiam in Nubibus prioribus mysteriis sapientiae initiatum esse, significant haec verba ab Athenaeo XI, p. 479 servata: *Μηδὲ στέψω κοτυλίσκον.* Quod vero Aristophanes in parabasi gloriatur, secundas Nubes prioribus eo praestare, quod in illis phallo locus non concedatur 5), Strep-

---

1) Fritzschium, qui hanc scripturam praebet, sequor, Meineckius et Dindorfius hunc locum Teleclidae vindicare conantur. cf. Bücheler. l. l. p. 680.

2) cf. v. 104, 144, 156, 831, 1465.

3) Facere non possum, quin a Buechlero, qui his verbis significari, Socratem et Chaerephontem exeunte fabula a Strepsiade et Xanthia verberatos esse censet, omnino dissentiam. Obstant verba et Photii et Suidae.

4) cf. Meineke l. l. p. 300. IV. 5) cf. Nub. 537—539.

siadem primum a Socrate ita institutum esse, ut tempus res philosopho dignas secum meditandi, quod in secundis Nubibus cimicibus arcendis terit, foedissimis flagitiis et pollutionibus falleret, conjicere licet, praesertim si scholiastae Nub. v. 734 rationem habes. Socratem et discipulos eius etiam in Nubibus prioribus in rebus coelestibus et subterraneis cognoscendis tempus collocasse, docet praeter Platonem (Apol. c. 3) scholiasta Pac. 92, qui in Nubibus philososophos *μετεωρολέσχας* dici affirmat. Strepsiadis Socratem monentis, ut filium, nisi sapientiae studiosus sit, verberibus castiget, verba *ζυμήσασθαι* et *κόλασμα*, quae Antiatticista p. 98, 1 et p. 105, 2 servavit, videntur fuisse 1). Neque vero Phidippides in Nubibus I producto utroque Sermone eruditus atque institutus est, sed Socrates ipse eum artes sophistarum et res coelestes ac subterraneas ridiculum in modum docuisse videtur. Chorum Nubium ad extremum iratum et ad rectius iudicium adductum abiisse in montes Atticae, collegerim ex hisce Photii p. 398, 11 verbis:

Ἐς τὴν Πάρνηθ' ὀργισθεῖσαι φροῦδαι κατὰ τὸν Λυκαβηττόν.

Nec dubitari potest, quin Strepsiades, quamquam sub exitum fabulae officinam Socratis incendio delevisse non videtur, in aliam sententiam adductus sit.

Quae si reputaveris, Socratem in prioribus Nubibus multo crudelius atque asperius, quam in secundis, tractatum esse facile intellexeris. Quid vero? quod poëta, se Cratino et Amipsiae pospositum esse indignatus, ut rationem Socratem tamquam *ἀρχέτυπον* philosophi vanissimis rebus deditum in scenam inducendi redderet, Nubes retractasse videtur? Equidem puto Aristophanem utrumque Sermonem ob nullam aliam causam produxisse, nisi ut doceret, Socratis disciplina, quamvis ab aliis philosophis differret, iuventutem a moribus majorum non minus abalienari, quam sophistarum aliorumque philosophorum, quamquam eruditissimum quemque cum philosophorum doctrina ac ratione agendi conspirare eum non fugit, id quod justus Sermo ridicule ita significat, ut plerosque spectatores *εὐρυπρώκτους* esse dicat. Quae si recte disputata sunt, equidem Aristophanem ne agitasse quidem consilium Nubes iterum docendi recte contendere mihi videor.

Ceterum philosophi per longum tempus multitudini speciem praebuerunt ridiculam, quo factum est, ut etiam poëtae mediae comoediae, qui a rebus publicis perstringendis omnino abstinebant, discipulos Socratis, ut Platonem et Academicos 2), vehementissime riderent. Menandri demum aetate philosophis, ut multitudo praeceptorum philosophorum intelligens esset, contigit, quamobrem poëtae novae comoediae res e media philosophia petitas evulgare non dubitarunt 3).

---

1) Fritzschius l. l. p. 168 *ζημιώσασθαι* scripsit.

2) cf. Diog. L. III, 22. (Cobet. III, 26.)

3) Copiosius de hac re disserui in comm. de Arist. judicio etc. p. 72.